

SÁGI FERENC

Csepreg feldúlása 1621-ben¹

Több mint 400 éve szomorú eseményre került sor településünkön: II. Habsburg Ferdinánd német-római császár és magyar király csapatai megszállták és lerombolták a virágzó nyugat-magyarországi evangélikus központot. Főleg a hadi cselekmények során több mint 1200 főt – részben katonát, nagyobb részben polgári személyt – meggyilkoltak. A történetet részletesen megörökítő, Csepregen tanuló deák verse alapján főleg az evangélikusok körében évszázadokig az a nézet uralkodott, hogy ellenreformációs bosszúállás történt a mezővárosban.² A val-

lasi küzdelem mellett más politikai céljuk is volt a harmincéves háború résztvevőinek. A háború első éveinek nyugat-dunántúli hadmozdulatait áttekintve más megvilágításba helyezhetjük az akkori eseményeket. A települések kifosztása és felgyújtása, a nők megerőszakolása régóta és még sokáig – általában mindkét oldalról – a hadviselés természetes velejárójának számított.

A nyugat-dunántúli események 1619 őszétől

A harmincéves háború a protestánsok vallási sérelmei után 1618 májusában kezdődött a cseh rendek Habsburg-ellenes fellépésével. A forrongás kiterjedt az osztrák Hasburgok más országaira, majd a német birodalomra is. A német belháború végül európai méretűvé szélesedett, hiszen a kontinens országainak jelentős része bekapcsolódott. A harcoló felek többségének célja a Hasburgok európai hatalmának korlátozása volt.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619 nyarán a cseh–morva–sziléziai rendek megsegítésére készült. Elérkezettnek látta az időt, hogy a királyi Magyarországot a Habsburg fennhatóság alól kivonja, s ha lehet, Erdéllyel egyesítse. Az ellenreformációt

- 1 A tanulmány a 375. évforduló kapcsán készült, megegyező című írás átdolgozott, a kutatás újabb eredményeivel kibővített változata. Az eredeti lásd: Tanulmányok Csepreg történetéből, szerk. Dénes József, Csepreg, 1996. 160–195. p.
- 2 Payr Sándor és más protestánsok a magyarországi ellenreformáció jelentős állomásaként értelmezik, melynek fő okozója a későbbi nádor: Esterházy Miklós. A 400 évfordulóhoz írt cikkében Fabiny Tamás (A kereszténység mely igen elromlott! Gondolatok a csepregi mézszárlásról. = Evangélikus Élet, 2021. január 10. 1–2. sz. <https://www.evangelikus.hu/hireink/publicisztika/a-keresztenyseg-mely-igen-elromlott-gondolatok-a-csepregi-meszszarlasrol> Megtekintve: 2021. január 11.) viszont már jóval realisabban, az ökömened jegyében értékeli a történeteket. A katolikus történetírók jelentős része – ha egyáltalán foglalkozik vele – Kazy Ferenc történetírótól (1695–1759) *Historia regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi primo, ad annum ejusdem-seculi trigesimum septimum* (A magyar királyság története a tizenhetedik századtól a század harminchetedik évéig) /Tyrnaviae (Trencsén), 1737. 188. p. Pezzenhofer Antalig (A magyar nemzet történelme, A katolikus Egyház és a Habsburg-ház történelmi szerepe, Pilisszentlélek–Csolnok, 1999. II. köt. 571–576. p.) II. Ferdinánd jogos bosszújaként beszélnek róla, s kisebbíteni próbálják a megölteket számát. A Szilágyi Sándor szerkesztette *A magyar nemzet történetének* VI. kötetében (Bp., 1898. 307–308. p.) Angyal Dávid, illetve a gyermekkorát Csepregen töltő Varga Ottó *Magyarország történe-*

tében (Bp., 1895. 598–599. p.) realisabban értékelték az eseményeket. Utóbbi végső következtetése: „(...) Nyilván a katolikusok is Istennek tetsző dologként műveltek ilyeneket a protestánsokon, csakúgy, mint a kálvinista hajdúk. Bizony-bizony szörnyűség volt mindez és megtanulhatta belőlük katolikus és protestáns pap egyaránt, hogy egymás vallásának csúffátévese helyett bizony istenesebb dolog a vallásokat tisztelni és a népet istenfélelemre, egymás iránt való türelemre tanítani.”

támogató II. Ferdinánddal szemben, a protestánsok vallásszabadságát hirdető fejedelmet előzőleg hívó magyar arisztokraták közül már elindulásakor a pártjára állt Felső-Magyarország két jelentős főura, Rákóczi György és Széchy György. Katonáik szeptember elején megkezdték a Habsburg fenntarthatóság alatt álló országgrész várainak és városainak meghódítását Bethlen számára. Néhány nap alatt Felső-Magyarország jelentős része a fejedelem oldalán állt. Kassa, a terület gazdasági, politikai és katonai központja önként kaput nyitott Rákóczi csapatai előtt. E városban „a hajdúk két jezsuitát és egy kanonokot meggyilkoltak (amire később, 1621 januárjában Collalto császári generális Esterházy Miklós biztatására Csepreg, a dunántúli lutheránus központ feldúlásával és több mint ezer fegyvertelen polgár, köztük diákok levágatásával válaszolt)” – írja Makkai László.³ Nem értünk egyet azzal, hogy a reformátusok e kezdeti túlkapása vezetett volna másfél évvel később a földrajzilag is távol levő, akkor főleg evangélikus vallású Csepreg lerohanásához.

Bethlen Gábor hada Felső- és Alsó-Magyarországon csekély ellenállásba ütközött. A főurak, a várak és a városok többsége melléállt, október 15-én a pozsonyi vár is megnyitotta kapuit a fejedelem előtt. Bethlen csapatai október 26-án egyesültek a Prága közeléből előrenyomuló, a visszavonuló császáriakat üldöző cseh–morva–sziléziai hadakkal. A jelentős létszámú sereg november végére körülvárta az addigra alaposan megerősített Bécset. A fejedelem néhány napi csatározás után – Homonnai Drugeth Bálint Felső-Magyarországra támadása és Rákóczi György veresége hírére – Alsó-Ausztrián keresztül Nyugat-Magyarországra vonult.

Bethlen Gábor
(MNM Történelmi Képcsarnok)

Kaput nyitott előtte a jól erődített Sopron szabad királyi város is: „örömmel és pompával bé fogadák a városba, és néki a vármegyékkel együtt meghódolának” – írta az események krónikása.⁴ A fejedelem Bucsy Benedek kapitány parancsnokságával 1200 fős helyőrséget hagyott a városban, s Pozsonyba ment az országgyűlésre.⁵ Sopronnak nemcsak a bel- és külvárosban tartózkodó katonákat kellett ellátni, hanem jelentős létszámú fegyverest is ki kellett állítani. A szabad királyi város „1621. májusi visszafoglalásáig a (...) fejedelem dunántúli hadmozgásainak egyik kiinduló pontja, hadellátásának bázisa lett”.⁶

3 Makkai László: Magyarország története 1526–1686. (3/1). Bp., 1985. (A továbbiakban: Makkai, 1985.) 812 – 815. p.

4 Pethő Gergely: Rövid magyar krónika. Kassa, 1753., reprint Bp., 1993. – I. köt. (A továbbiakban: Pethő, 1753.) 187. p.

5 Nagy László: Adalékok Bethlen Gábor dunántúli hadműveleteihez. = Hadtörténelmi Közlemények 1960. 2. sz. (A továbbiakban: Nagy, 1960.) 71–106. p.

6 Dominkovits Péter – H. Németh István: Bethlen Gábor 1619–1621. évi hadjárata és Sopron. In: Bethlen Gábor és kora, szerk. Ólmosi Zoltán, Bp., 2013. 36–48. p.

A harmincéves háború első éveiben Sopron vármegye főispánja Batthyány II. Ferenc volt, Németújvár (ma Güssing, Ausztria), Körmend, Rohonc (ma Rehnitz, Ausztria), Szalónak (ma Stadtschlaing, Ausztria) és sok más település földesura. Az alispáni tisztséget mankóbüki Horváth Bálint, módos büki nemes, a főúr régi familiárisa, s ez idő tájt körmendi főkapitánya töltötte be. Vas vármegye főispánja a másik nagy nyugat-magyarországi földbirtokos: Nádasdy Pál, Sárvár, Kapu(vár), Léka (ma Lockenhaus, Ausztria), Sopronkeresztúr (ma Deutschkreutz, Ausztria), Csepreg mezőváros és több száz falu birtokosa volt. Az alispánok: a köz-nemes Nádasdy Tamás, valamint Kisfaludy Balázs (répce)laki nemes. A két vármegye közös jegyzője Szántóházy Ferenc ítézőmester, damonyai birtokos volt.⁷ A vármegyék tisztségviselői már 1619 szeptemberében értesültek a Felső-Magyarországon történelekről.⁸ Vas vármegye szeptember 16-án tartott közgyűlésén megtárgyalta a nádorispán szeptember 5-én kelt parancslevelét. A személyes felkelést még nem tartották időszerűnek, de a vármegyei katonaság felállításáról döntés született: képortánként egy-egy jól felfegyverzett lovas kellett kiállítani. „A kiállítandó lovas katonaság kapitányává Sennyey Gáspárt” választották meg.⁹

A kényszerűségből Bethlen pártjára állt Forgách Zsigmond nádor 1619. október 20-án levelet küldött a vármegyéknek az országgyűlés november 11-re történő összehívásáról. II. Ferdinánd német császár és magyar

király ellenországgyűlés szervezéséről tájékoztatta a vármegyéket. A két vármegye november 12-én tartott meszlai közgyűlésén biztosította a királyt „mint az ország törvényes uralkodóját” az iránta való „töretlen és állhatatos hűségéről”. A nádor által összehívott országgyűlésre nem küldtek követeket, arra hivatkozva, hogy a Pozsony felé vezető utak veszélyesek, s „a küldendő követek nem vállalhatják fel az utazást, hiszen személyük és életük is veszélyben forogna”.¹⁰ Álláspontjukat csak november 30-án változtatták meg. Az e napon Szöllőson (ma Szombathely része) tartott közgyűlésükön, engedve a nádor és a fejedelem szigorú büntetést kilátásba helyező sürgetésének, döntöttek a követek küldéséről Pozsonyba. „Vas vármegye részéről telekesi Török Jánost és kissennyey Sennyey Gáspárt, Sopron vármegye részéről pedig Szántóházy Ferencet és Szepsy Jánost választotta meg országgyűlési követnek, s el is látta őket megfelelő utasításokkal.”¹¹

A császár hűségén szilárdan kitartó Esterházy Miklós 1619. december 5-én a következőket írta a császárnak: „az országgyűlésre küldött, nálam volt követektől megkérdeztem, egy ezen megyék, mihelyst tágulni fog ott Bethlen távoztával a félelem, felséged iránt engedelmisséggel fognak viseltetni”.¹² Esterházy és Dampierre császári hadvezér még december 24-én is úgy tudta, „hogy Nádasdy Pál úr felségednek híve”.¹³

Néhány nappal előbb, december 21-én Thurzó Szaniszló – bizonyára Bethlen megbízásából – felkérte Batthyány Ferencet dunántúli főkapitánynak. Vice (al)generálisnak a fejedelem az országgyűlésen tartózkodó

7 Tóth Péter: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1601–1620, 1631–1641., Szombathely, 1992. (A továbbiakban: Tóth, 1992.) 42. p. és 69. p.

8 Horváth Bálint 1619. szeptember 12-i, Nádasdy Tamás szeptember 14-i és Szántóházy Ferenc szeptember 13-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL A Batthyány hercegi család körmendi lt. Missilis (A továbbiakban: MNL OL Batthyány Miss.) 19.793, 32.915, 45.860. sz.

9 Tóth, 1992. 166. p.

10 Tóth, 1992. 170–171. p.

11 Tóth, 1992. 172. p.

12 Galántai gróf Esterházy Miklós, Magyarország nádora. Szerk. Szalay László, I. köt. Pest, 1863. (A továbbiakban: Galántai, 1863.) 95. p.

13 Galántai, 1863. 124. p.

Sennyey Gáspárt nevezte ki soproni székhellyel.¹⁴ Sennyey 1619 december végétől általában Sopronban tartózkodott, s ellátta a megbízatást. Batthyány viszont nem adott választ a felkérésre, s familiárisai még az 1620 őszén írt leveleikben is császár vagy király urunk ő felsége lovászmesterének és tanács(os)ának titulálják. Nem állíthatjuk, hogy mindez csak taktika volt, de a nyugat-dunántúli főurak és vármegyék tartózkodó magatartását Ausztria szomszédsága mellett két másik tényező is indokolta. Egyrészt: kezdetben petenyédi Nádasdy Tamás főúr, majd 1620. február 29-én bekövetkezett halála¹⁵ után Esterházy Miklós parancsok-sága alatt 1500 fős császári katonaság mozgott területükön.¹⁶ Másrészt: a Kanizsa elleni végek és a győri főkapitányság várainak katonái 1620 őszéig szintén II. Ferdinánd hűségén voltak.

A Pozsonyban ülésező országgyűlés királlyá akarta választani Bethlent. Ő csak a „Magyarország fejedelme” címet vette fel. Ezt II. Ferdinánd is elismerte, s 1620. január közepén Szent Mihály napig (szept. 29.) fegyverszünetet kötött Bethlennel. Beleegyezett abba is, hogy a fejedelemhez pártolt megyék kövessék Bethlen utasításait.¹⁷

A békemegállapodásban azt is rögzítették, hogy a királyi Magyarország keleti és északi részén Bethlen 14 vármegyét és négy várral rendelkező uradalmi központot kap. Ez utóbbitak a császár az utolsó nyolc hónapban visszaváltja tulajdonosaiktól. Ezek között volt Esterházy Miklós munkácsi vára a hozzá tartozó 148 faluval és 4 mezővárossal.¹⁸ A fejedelem nem várta meg a császár intézkedését. Katonái 1620. február végén meg-

szállták a munkácsi uradalom településeit, és körülzárták a várat. „Rájövin az vár alatt levő majorházra sok számú juhait, barmait, sörtés-marháit hajtották el Esterházy Miklósnak ő nagyságának, annak fölötte kívül való majorság asztagait elcsépeletvín, mindenekkel szabadosan osztoztanak, (...) löttenek kibeszélhetetlen erőszaktételek is mind asszonyállat mind leánzó rendeken (...)”¹⁹ Nem kell csodálkoznunk azon, hogy e nagy veszteség után Esterházy szilárdan kitartott a császár mellett.

A fejedelem 1620-ban a császár és a csehek közti fegyverszünet létrehozásán fáradozott. Ez nem sikerült, a harcok folytatódtak, s augusztusban a Ferdinándot támogató nagy koalíció is megindult a csehek és szövetségeseik ellen. A magyar rendek 1620. augusztus 25-én királlyá választották Bethlen Gábort, ezzel a háború folytatása mellett is döntöttek. A megválasztott, de a koronázást későbbre halasztó király szeptember 11-én nyugat felé indult seregével Besztercebányáról. Egy lovas csapatot Huszár István vezetésével Sopronba küldött előre ausztriai portyák végrehajtására. Két hadoszlopa pedig Komárom és Győr között átkelt a Dunán, hogy meghódítsa a dunántúli végházakat, s a még császárpárti vármegyéket.²⁰ A két említett helység fontos várát a benne levő német katonák megtartották Ferdinándnak. A többi jelentős dunántúli erősség viszont megnyitotta kapuját, és a vitézek többsége felesküdt Bethlenre.²¹ Hazaszeretetük és vallásuk mellett az is befolyásolta az áttállásukat, hogy évekig alig kaptak zsoldot. Az évekig a „se pénz, se posztó” állapotban tartott magyar várkatonaság Bethlentől rendszeresebb fizetést

14 Nagy, 1960. 76. p.

15 Pethő, 1753. 188. p.

16 Galántai, 1863. 126. p.

17 Galántai, 1863. 129–130. p.

18 Péter Katalin: Esterházy Miklós. Bp., 1985. 34. p.

19 Galántai, 1863. 129–130. p.

20 Győr, Moson és Veszprém vármegyék nem csatlakoztak Bethlenhez. (Makkai, 1985. 819. p.)

21 Nagy, 1960. 82. p.

Térkép Bethlen hadmozdulatairól a 30 éves háború első éveiben.

(<https://tti.abtk.hu/terkepek/terkepek/1619-1626-bethlen-gabor-habsburg-ellenes-hadjaratai>)

várt.²² Huszár István az időközben megduplázódott létszámú seregével Esterházy Miklós lakompaki kastélyát zárta körül szeptember végén, s a megadás feltételeiről kezdett tárgyalni a főúrral. Közben katonái több környező falut felégettek.²³ Bethlen a fősereggel átkelt a Dunán és Hainburg várát kezdte ostromolni.

A Bécs elleni támadások feltartóztatására a császár Heinrich Duval Graf von Dampierre tábornokot (1580–1620) rendelte Ausztria keleti részébe. A hadvezér Esterházy segítségére sietett, s vereséget mért a tá-

madókra.²⁴ Hainburg ostroma sem járt eredménnyel. A két sikertelen ütközet megváltoztatta Bethlen tervét. Az osztrák tartományok és Bécs helyett október 2-án Sopron felé indult, majd Lakompak és Kőszeg mellett elvonulva Szombathelyre érkezett. A választott király október 7-én Rohoncon találkozott Batthyány II. Ferencsel, s rábírta a főurat az előző év végén felajánlott du-nántúli főgeneráliság elfogadására, és a hadműveletekbe való bekapcsolódásra.²⁵

Bethlen távollétét kihasználva Dampierre október 8-án megtámadta Pozsonyt. Az ostrom nem járt sikerrel, maga a hadvezér is

22 Nyomorult állapotukat részletezi: Takáts Sándor: Bajvívó magyarok, Bp., 1963. 9–25. p., Vas vármegye 1619. szeptember 16-i közgyűlése is említi: „ki-váltképpen az végbeliek miatt lett az vármegyéknek romlása, oka pediglen annak nem egyéb, hanem az fizetelenség volt.” (Tóth, 1992. 168–169. p.)

23 Galántai, 1863. 86. p. és 96–97. p.

24 A francia követek jelentése a lakompaki csatáról XIII. Lajos miniszterének. In: Galántai, 1863. 147. p.

25 Nagy László: Bethlen Gábor a független Magyarországért. Bp., 1969. (A továbbiakban: Nagy, 1969.) 236. p.

elesett. A támadás hírére Bethlen visszafordult, és Pozsonyhoz sietett. Előreküldött lovasai súlyos vereséget mértek az ekkor már Rambold Collalto gróf (1575–1630) vezetésével visszavonuló császáriakra.²⁶

Az országgyűlési székhelyen tartózkodó választott király novemberben két kellemetlen hírt kapott. A hónap elején a budai pasa ahelyett, hogy Bethlent támogatva beütött volna az osztrák tartományokba, elfoglalta Vácot. Majd ide érkezett meg a konföderáció fehérhegyi vereségének híre is. 1620. november 8-án, a fehérhegyi csatában az egyesült császári és bajor csapatok megsemmisítő vereséget mértek Bethlen szövetségeseire. A Prágába bevonuló német zsoldosok napokig raboltak és fosztogattak. A katonák akciói mellett megkezdődött a császár bosszúja is: a lázadók tömeges kivégzése, birtokaik elkobzása és az erőszakos rekatolizálás.

Hasonló sors, „cseh lábra állítás” várt volna a királyi Magyarországra is, ha Bethlen magára hagyja. Ezt bizonyítja az 1621. januári csepregi vérengzés is. A választott magyar király azonban Alsó-Magyarországon maradt. Főhadiszállását Pozsonyból Nagyszombatba tette át, hogy közelebb legyen Morvaországhoz, ahol a Charles Bonaventure de Buquoy tábornok (1571–1621) vezette császáriak közeledtek.²⁷

A Dunántúl mellékhadszintér lett, itt most Batthyány II. Ferenc főgenerális irányította a Bethlen oldalán álló erőket. Banderiuma és a Sennyey Gáspár parancsnoksága alatt Kőszegre érkezett végváriak 1620. november 17-én bejutottak a városba, majd másnap a várat is elfoglalták.²⁸

A császár Hans Breuner győri főkapitány vezetésére bízta a hozzá hű dunántúli ka-

tonaságot. Az ő irányítása alá kerültek a Hainburgban, Bruck in der Leithán és környékükön állomásozó, Collalto gróf vezette csapatok is. Hozzájuk csatlakoztak, s a Magyarországgal szomszédos stájerországi és alsó-ausztriai erösségek véderejét növelték a Horvát-, Tót- és Stájerországból jövő egységek. Ezt követően a Nyugat-Magyarországon és a közeli ausztriai településeken levő császári had létszáma újra megközelítette a 8 000 főt. E haderő egy kisebb egysége november végén megtámadta Magyaróvárt, de nem tudta bevenni. Decemberben néhány ezred dél felé indult, közeledésük hírére a Bethlen-csapatok által nemrég megszállt Kaboldot és Lakompakot elhagyta a helyőrsége. Az ezredek Bécsújhelyen (ma Wienerneustadt, Ausztria), Neunkirchenben, Kismartonban (ma Eisenstadt, Ausztria) és környékükön vonultak téli szállásra.²⁹

Ezekben az években még a Habsburgok zálogbirtokában voltak a következő nyugat-magyarországi helységek: Szarvkó (ma Hornstein, Ausztria), Kismarton (ma Eisenstadt, Ausztria), Nagymarton (ma Mattersburg, Ausztria), Fraknó (ma Forchtenstein, Ausztria), Kabold (ma Kobersdorf, Ausztria), Kőszeg és Borostyánkő (ma Bernstein, Ausztria).³⁰ E települések általában várral vagy erődített kastéllyal rendelkeztek, és több környező falu és mezőváros is hozzájuk tartozott. E helyeken – a Bethlen-csapatok által elfoglalt Kőszeget leszámítva – császári őrség állomásozott, melyet a dél felé mozgó ezredekből kiegészítettek. A végig Ferdinánd-párti Esterházy lánzséri várában és lakompaki erösségében szintén jelentős katonaság helyezkedett el. Nagy létszámú őrség volt Győrben és Komáromban is. A soproniakat leginkább a kémeik által többször

26 Nagy, 1960. 85. p.

27 Nagy, 1960. 89. p.

28 Nagy, 1960. 87. p.

29 Nagy, 1969. 233–236. p.

30 Bariska István: Erődítési munkálatok Kőszeg városfalain a 16. században. = Vasi Szemle 1982. 2. sz. 245–259. p.

megfigyelt nagymartoniak, fraknóiak, kabboldiak, lakompakiak és lánzsériak létszám-emelkedése nyugtalanította. Veszélyesnek tartották az Esterházy-birtok településein elszállásolt lengyeleket és horvátokat is, akik részben könnyűlovások voltak.³¹

A szalónakiak kémei szintén nyomon követték a császáriak dél felé nyomulását. Leveleikből tudjuk, hogy a közeli alsó-ausztriai települések közül a már felsoroltak mellett a Kereslagnak vagy Köröslagnak emlegetett Kirchsschlag (ma Kirchsschlag in der Buckligen Welt), Krumbach és Aspang voltak a fő téli szállások. A császárt Szilézia elfoglalásával támogató, evangélikus szász herceg Borostyánkőbe jött. Lovasait és a lengyel zsoldosokat pedig az uradalom településein helyezték el. A Borostyánkőben és Lánzséron levő ügynökeiktől megtudták, hogy a várható császári támadás a szalónaki uradalom és Ruszt (ma Rust, Ausztria) mezőváros ellen fog indulni.³²

Hasonló nagyságú katonaság állt a Dunántúl nyugati részén Bethlen oldalán is. Közülük legharcedzettebbek az átállt végváriak (Tata, Palota, Veszprém, Pápa, Sümeg stb.) őrsége. Vezetőjük Lengyel Boldizsár pápai kapitány volt, aki a várak lovasságával Bethlen hadba lépése előtt a csehек elleni harcban is részt vett.³³ A Kanizsa elleni végek (Komár, Egervár, Egerszeg stb.) katonáival is Batthyány II. Ferenc rendelkezett.

31 Jobbágy János szalónaki udvarbíró 1620. december 7-i és 14-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 22.313 és 22.317. sz. Senyeyi Gáspár vicegenerális levelei Sopronból Batthyány II. Ferenchez: 1620. december 17-én és 1621. január 7-én. MNL OL Batthyány Miss. 42.689 és 42.698.

32 Jobbágy János 1620. december 17-i, 20-i és 23-i levelei Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 22.319, 22.320, 22.322, 22.324. Ruszt néhány évtized múlva a legkisebb Magyar szabad királyi város lett.

33 Gömörly Gusztáv: *Eltűnt magyar ezredek. = Hadtörténelmi Közlemények*, 1888. 529. p.

Batthyány II. Ferenc
(MNM Történelmi Képcsarnok)

A fontosabb főúri várak és egyben uradalmi központok a Batthyány-birtokon: Körmend, Németújvár (ma Güssing, Ausztria), Rohonc (ma Rechnitz, Ausztria) és Szalónak (ma Stadtschlaining, Ausztria), a Nádasdy-birtokon: Kapuvár, Léka, Sárvár és Sopronkeresztúr településen helyezkedtek el. Mindegyik jól erődített és megfelelő őrséggel rendelkezett. A főúri bándériumok nagyobb része Németújváron, illetve Sárváron és a közeli településeken állomásozott.

A városok közül jelentősebb katonaság volt Magyaróváron és Sopronban, kisebb

létszámú őrség Kőszegen és Szombathelyen. A mezővárosokban néhány fegyveres kapuőr tartózkodott, Csepregen például 12 fő és néhány hajdú.³⁴

Bethlen Gábor 1620 szeptemberében elrendelte az összes vármegyének gyűlés összehívását, s azt is, hogy a vármegyei székhelyen „minden rend a Vice ispányoktul megmustráltassék és oly készen legyen mind a maga személyében, mind a portánkénti puskás gyaloggal”, hogy a következő parancs érkezésekor a választott király mellé siethessen.³⁵ Az utasítást a november 17-én kelt körlevélben küldték el a vármegyéknek, a 18-án kelt személyes levélben pedig a főurakhoz.³⁶ Sopron és Vas vármegye jegyzőkönyvei, illetve mankóbüki Horváth Bálint alispán levelei ebből az időszakból hiányoznak a levéltárakból. A vasi alispán leveléből viszont tudjuk, hogy ő 1620 októberében Batthyány utasítására megmustrálta a vármegyei katonaságot.³⁷ Nyilvánvaló, hogy ennek a főgenerális saját vármegyéjében is meg kellett történnie. Bethlen dunántúli vármegyéknek, valamint a felső- és alsó-ausztriai rendeknek szóló körleveleit viszont Batthyány nem küldte tovább.³⁸

II. Ferdinánd császár 1620. december 11-én Esterházy Miklóst magyarországi főbiztosának nevezte ki „a lázadók kicsapongásainak lecsillapítására és fékezésére (...) Hatalmat adván neki az irántunk való en-

Esterházy Miklós
(MNM Történelmi Képcsarnok)

gedelmességre térősök felől értekezni, alkudozni, (...) a makacsokat büntetni.”³⁹

A borostyánkői sáfár – aki a szalónakiak ügynöke volt – urával, báró Königsberg (általában Kunigspergnek írják) Lajossal és Esterházyval december közepén Bécsben tartózkodott. Hazatérve értesítette a szalónaki vezetőket arról, hogy Bethlen katonái „minemű iszonyú képpen el pusztították az Pottendorfhoz⁴⁰ való falukat, az ura jószágát”. A hadakat délre szállították a vár-

34 Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. Bp., 1990. (A továbbiakban: Maksay, 1990.) – II. köt. 664. p.

35 Nagy László: Magyar hadsereg és hadművészet a harmincéves háborúban. Bp., 1972.

36 Bethlen Gábor 1620. november 17-i levelei a dunántúli vármegyékhez, ill. november 18-i Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 6.641-6.648. sz.

37 Kisfaludy Balázs alispán levele Batthyány II. Ferenchez, 1620. október 29. MNL OL Batthyány Miss. 26.711.

38 Ezért található meg együtt a MNL OL Batthyány Miss. a 36. sz. jegyzet számain.

39 Galántai, 1863. 166–167. p.

40 A történelmi magyar határ melletti település Alsó-Ausztriában.

megyék és a főurak ellen. Esterházy és a melléje adott „Cancellarius illy okkal bocsátották el, hogy legelsőben az vármegyékre írjanak, mert ő Felsege nem akar oka lenni az Vérontásnak, de mind az által meghagyva, hogy eljárjanak dolgokban semmi személy válogatás nélkül”.⁴¹

Esterházy Bécsből hazaérve Lánzsérba, december 21-én levélben felszólította a dunántúli vármegyéket és a végváriakat, hogy térjenek vissza a császár hűségére. Nem szeretné, ha úgy járnának, mint a csehek. Értesülése szerint a császári had Sopron alá indul és bosszúállás következik.⁴² Ezt követően a császári katonák „igen járnak mind az utakra, mind az falukra”. Először Sopron vármegye nyugati részén levő, főleg Nádasdy Pál uradalomához tartozó néhány falut látogatták meg. Gyirót (ma Kroatisch Gerischdorf, Ausztria), Füles (ma Nikitsch, Ausztria), Malomháza (ma Kroatisch Minihof, Ausztria) és Lók (ma Unterfrauenhaid, Ausztria) vezetői és lakói meghunyászkodtak. Vállalták az együttműködést az ellenséggel, hogy megelőzzék a kifosztást és a települések felgyújtását. „Meghidje Nagyságod, hogy azokbul szaporodik az lengyelek serege, és azok kalauzkodnak” – írta Sennyey Gáspár Sopronból Batthyáynak.⁴³

Vas vármegyében több, részben nemesi települést (Alsó- és Felsőőr – ma Unterwarth, illetve Oberwarth, Ausztria), s részben a rohonci és a szalónaki uradalomhoz tartozó falut feldúltak és kiraboltak. Itt a szomszédos Erdődy-birtokhoz tartozó „Vörösvári (ma

Rotenturm an der Pinka, Ausztria) Udvarbíró adott az lengyelek mellé 100 gyalogot, azok kalauzkodnak, és azok dúlják nagyságod jószágát” – adta hírül Szalónakról Jobbágy János udvarbíró.⁴⁴

Mikor e hírek Bethlen Gábor tudomására jutottak, december 28-án levelet írt a dunántúli csapatok vezetőihez. Megparancsolta, hogy sürgősen Kőszeghez menjenek, s támadják meg az ellenséget. „Azt látom legnagyobb fogyatkozást azon az földön – írta Batthyáynak –, hogy nincsen senki kegyelmednél, kire valami derekas dolgot bízhatna. Mi fejenként az ide való urakkal igen csodálkozunk azon, hogy az mely jó hírű vitézek azon a földön vadnak, ezideig is azt az kevés ellenséget miért engették ott rablani.” Az óvári kapitánynak megparancsolta, hogy 400 katonát küldjön Sopronba. A kiszámíthatatlan akciók miatt erre csak 1621 január közepén került sor, de akkor is csak 200 gyalog ment.⁴⁵

A Duna–Balaton közötti végvárakban levő katonaság csak lassan gyülekezett, s a Szombathely és Monyorókerék (ma Eberau, Ausztria) közti falvakba szállásoltak be. Lengyel Boldizsár pápai katonáival együtt Vas vármegyébe jött a sümegi, devcesteri és néhány más végvár őrségének fele. A várkatonaság másik része az erősségében maradt, hiszen a Győrben levő császáriak sarcolták a várak közelében levő falvak lakosságát, s a kevés védővel maradó várakat meg is támadták volna ők, vagy a közelben levő törökök. Lengyel Boldizsár Batthyány II. Ferenchez 1621. január 6. és 13. között írt leveleit Szentpéterfalván (ma Szentpéterfa) keltezte. A Palotai

41 Jobbágy J. 1620. december 17-i levelei Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 22.324-22.325. sz.

42 Esterházy Miklós 1620. december 21-i levele Sopron vármegyéhez. MNL OL Batthyány Miss. 12.320. sz.

43 Sennyey Gáspár 1620. december 17-i és 1621. január 7-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 42.689 és 42.698. sz.

44 Jobbágy J. 1620. december 22-i és 23-i levelei Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 22.323-22.324. sz.

45 Bethlen Gábor 1620. december 28-i és Sennyey Gáspár 1621. január 17-i levele Batthyányhoz. MNL OL Batthyány Miss. 6.651 és 42.702. sz.

Ferenc veszprémi vicekapitánnyal indulók január 14-én érkeztek meg Rohoncra.⁴⁶

Gyorsabban mozgósította 1620. december második felében saját helyőrségét és a Kanizsával szembeni végházakhoz tartozó hadak egy részét a főgenerális és Szepesy János fizetőmester. Rábahidvégnél a mustra után hópénzt kaptak, s az első csoportjuk csatlakozott a mankóbüki Horváth Bálint alispán által Körmenten összegyűjtött hadhoz.⁴⁷ A több száz fős sereg karácsony után Szalónak és Rohonc felé ment. December végén Moresdorfon (/Répce/Kéthely – ma Mannersdorf an der Rabnitz, Ausztria) megütköztek a lengyelekkel, sokat le is vágtak közülük, s puskaporukat és golyóbisukat is ellövöldözték rájuk. A szétkergetett kozákok eltűntek Szalónak és Rohonc környékéről.⁴⁸

Esterházy Miklós 1621. január elején újabb körlevélben fenyegette meg a dunántúli vármegyéket és a végvári katonákat. Még tartóztatja a császári sereget a támadástól, de már nem sokáig – írta, ezért térjenek vissza gyorsan a koronás király hűségére. Itt már nem volt szó Sopron elleni támadásról.⁴⁹

A vármegyék falvai és mezővárosai elleni akciók folytatódtak. A császáriak 100–150 fős egysége a Fertő-tó melletti Ruszt mezővárosba akart beszállásolni. A város polgárai „az kapitányaik kedvét keresték, adományok-

kal és sok ígéretekkel”, most még sikerült távozásra bírni a katonákat. Az esetet követően Sennyey 50 lovas küldött a megyeszékhelyről Rusztba. Más települések nem vészték át ilyen könnyen a császáriak „látogatását”. A zsoldosok január 7-e előtt a Nádasdy-birtokhoz tartozó jelentősebb Sopron környéki települések közül Sopronkeresztúrt (ma Deutschkreutz, Ausztria), Pereszteget és Lövőt kirabolták, majd felgyújtották.⁵⁰ Itt már nagyobb létszámú katonaság ténykedett: a sokat emlegetett lengyelek mellett németek és a Kislaki kapitány vezette Esterházy-bandérium is részt vett e vállalkozásban.⁵¹ Sennyey leveléből kitűnik, hogy több kisebb település is hasonló sorsra jutott. A vicekapitány a várható támadásokra felkészülve Fertőszéplakra és Lózsra is küldött katonákat Sopronból.⁵²

Valószínűleg még a végváriak mozgósításával egyidejűleg Vas és Sopron vármegyék főispánja elrendelte a vármegyei portális katonaság egy részének Csepreg mezővárosba történő gyülekezését Kisfaludy Balázs vasi alispán, Szántóházy Ferenc ítélmester, a két vármegye jegyzője vezetésével. Ide jött a mozdítható délnyugati végváriakkal 1621. január elején – katonáinak egy részét Szalónakon és Rohoncon hagyva – Horváth Bálint alispán is. Itt volt Nádasdy Pál két familiárisa: Czimber János és Szentgyörgyi Gábor, aki valószínűleg a főúr bandériumának egy részével érkezett a két vármegye határán fekvő, akkor Sopron vármegyei településre.⁵³ Batthyány utasítására Sennyey

46 Lengyel Boldizsár 1621. január 6-i, 12-i és 13-i levelei Batthyány II. Ferenchez: MNL OL Batthyány Miss. 28.747-28.749., illetve Horváth Bálint 1621. január 14-i és 15-i levele Batthyány II. Ferenchez: 19.816 és 19.817. sz.

47 Nagy, 1960. 91. p.

48 Rátky Menyhért 1620. december 19-i levele Zalavárról, Sennyey G. 1620. december 31-i levele Sopronból, Rajky Imre 1621. január 8-i levele Szalónakról és Horváth Bálint 1621. január 8-i levele Csepregből Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 39.455, 42.695. 39.176, és 19.815. sz.

49 Esterházy Miklós 1621. január 1-i levele. MNL OL Batthyány Miss. 12.325. sz.

50 Sennyey G. 1621. január 7-i levele. MNL OL Batthyány Miss. 42.702. sz.

51 Drinóczy György: Bőngészet Sopron vármegye ismeretéhez. Kézirat. 1830–1847. MNL Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár Soproni Levéltára tulajdona. 254, 296 és 300. lev.

52 Sennyey Gáspár idézett 1621. január 7-i levele.

53 Horváth Bálint 1621. január 8-i, Telekesi Török János január 10-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 19.815 és 49.696 sz., valamint Pethő, 1753. 192. p. említi a Csepregen elfogott vármegyei tisztségviselőket.

Gáspár Sopronból 73 lovast szintén ide küldött.⁵⁴ A mezővárosban tartózkodó katonaság létszámát Johann Georg Zinner császári tisztt 800 főre becsülte.⁵⁵

Csepreg a 16–17. században

Csepreg mezőváros ebben az időben Sopron vármegye egyik legnagyobb települése volt. Lakóinak számát tekintve ekkor Nyugat-Magyarországon is csak néhány település nagyobb nála. A 16. század közepén az adóösszeírók 48 portát és 109 más egységet számláltak Csepregben,⁵⁶ 1599-ben pedig 315 házról tettek említést.⁵⁷ Ez utóbbi alapján – a történelmi statisztika 6-os szorzószámát alapulvéve – lakóinak száma több mint 1800 fő.

A mezőváros a Nádasdy-birtok fontos, alközponti szerepet játszó települése volt. Országos vásárait – ez idő tájt négyet tartottak évente – messze földről jöttek a kereskedők, s az egész környékről a vásárlók.⁵⁸ Bora, marhái, gabonája az ország határain túlra is eljutott.⁵⁹ Bácskai Vera kutatásai alapján már a 15. század végén a mezőváros

polgárainak 16%-a űzött valamilyen mesterséget.⁶⁰ Iparosai az 1610-es évektől kezdve céhekbe tömörültek.⁶¹

Egyházigazgatásilag a győri egyházmegyéhez tartozott, azon belül a locsmáncsi főesperesség alesperessége volt.⁶² A mezőváros és a környék lakói már a 16. század közepén áttértek az evangélikus vallásra, melynek a település hamarosan nyugat-magyarországi központja lett. Két evangélikus egyházmegye – mai értelemben esperesség – alakult ki itt a 16. század második felében. Az alsócsepregi: „a sopron–vasvármegyei kerületben, Csepreg városától dél és délnyugat felé terült el, Vas vármegye északnyugati részét” – a megszűnt községit is – magába foglalva. Ebbe olvadt bele a felsőcsepregi evangélikus egyházmegye 1617-ben. Ez utóbbi területéhez tartozott a nagyobb települések közül Locsmánc (ma Lutzmannsburg, Ausztria), Felső- és Középpulya (ma Ober- és Mittel Pullendorf, Ausztria), Lánzsér (ma Landsee, Ausztria), Sopronkeresztúr (ma Deutschkreutz, Ausztria), Nagycenk, Sajtoskál stb.⁶³

1591-ben a csepregi felső templomban tartott zsinaton történt meg az evangélikus és református vallás nyugat-magyarországi szétválása. (Ez az egyházszakadás a Királyi Magyarország északi és keleti részén már 1561-ben lezajlott.)⁶⁴

A mezővárosban Nádasdy Tamás 1557-ben evangélikus középiskolát hozott létre, mely hamarosan a Dunántúl egyik legnépesebb kollégiuma lett. A sárvári iskola leg-

54 Sennyey Gáspár 1621. január 17-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 42.702. sz.

55 J. G. Zinner 1621. február 8-i levele Hainburgból Lipót főherceghez. In: Gindely Antal: Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodásának történetéhez, Bp., 1890. (A továbbiakban: Gindely, 1890.) 268–269.

56 Maksay, 1990. II. köt. 667. p.

57 MNL OL Conscriptioes Portarum – Comitatus Soproniensis (XVI–XVII. sz.) 1648. sz. doboz 968., 998. és 1049. p.

58 Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. Bp., 1887. (A továbbiakban: Farkas, 1887.) 60. p. A négy országos vásárt 1585-ben említik. Nádasdy III. Ferenc 1658. évi urbáriuma már hat országos sokadalomról írt. Nem tudjuk, hogy a két időpont között melyik évben emelkedett meg kettővel a számuk. (Uo. 198. p.)

59 Buza János: Csepregi bor kivitele Sziléziába a harmincéves háború idején. In: Tanulmányok, 1996. 213–223. p.

60 Bácskai Vera: Magyar mezővárosok a XV. században. Bp., 1965. 34. p.

61 Farkas, 1887. 85–114. p.

62 Belitzky János: Sopron vármegye története. I. köt. Sopron, 1938. 436–437 és dr. Simon József volt csepregi apát-plébános szíves közlése.

63 Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Bp., 1977. 20., 125. és 194. p.

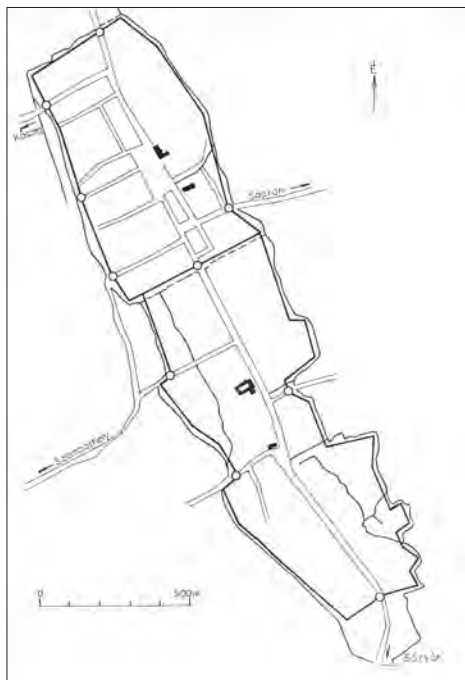
64 Zoványi Jenő: A magyarországi protestantizmus 1565–1600-ig. Bp., 1977. 255–257. p.

jobb mesterei mintegy előléptetésként kerültek Csepregbe tanítani.⁶⁵ A csepregi iskola az évtizedek során lelkészek, nótáriusok (jegyzők), tanítók seregét képezte ki, hiszen az 1600-as években egyidejűleg több mint 300 deák tanult benne. Voltak köztük csepregiek is, de a többség Sopron, Vas és Veszprém vármegye településeiről került ide, és közel 300 fővel növelte az itt lakók számát.⁶⁶

Valamikor 1619-ben vagy 1620-ban Csepregbe költöztette Soprokeresztúrról Farkas Imre az egykori Manliusz-féle nyomdát. Ennek itteni első terméke az 1621. évi naptár (calendárium) volt, melyet nyilván már 1620-ban kinyomtatott.⁶⁷

A mezőváros ekkor még egymástól elkülönülő, két településrészből állt: Felsővárosból – ez volt az Árpád-korban is már emlegetett Chepregh – és Alsóvárosból. A két városrészt összekötő Hosszú (ma Kossuth) utcában az 1600-as évek elején kevés ház állt.

Dénes József régész-történész kutatásai szerint a Felsőváros már a 13. század végétől palánkkal lehetett bekerítve. Ezt északkeletről a Répce egyik ága, a többi oldalról pedig ehhez csatlakozva vizesárcok vették körül. A kivezető utak mentén a Felsővárosban négy-hat kapu lehetett. Egy idő után az Alsóvárost is palánk övezte, melyet északkeletről a már említett Répce-ág, délnyugatról a Pákác-árok határolt. Ezeket a másik oldalakon a palánk mentén árkokkal összekötötték. Az alsóvárosi palánkon négy kapu lehetett. Azt nem tudjuk, hogy a két városrész palánkját mikor kapcsolták össze. Valószínű, hogy a Nádasdyak idején már egész Csep-

Dr. Dénes József térképe a mezőváros erődítéséről

reget egybefüggő palánk vette körül. A város kerítése jó védelmet adott a kóbor állatok és a rablók ellen. Hasznosnak bizonyult járványveszély esetén is, katonaságnak viszont nem jelenthetett komoly akadályt.⁶⁸

A Felsőváros fő erőssége a Szent Miklós-templom volt, mely körül temető feküdt. Ennek szélén két öl magas, lőrészekkel ellátott téglafalat építettek 1606-ban.⁶⁹ E falat a már említett Répce-ág és vizesárcok vették körül.⁷⁰

65 C. Harrach Erzsébet – Kiss Gyula: Vasi műemlékek, Szhely, 1984. 88. p.

66 Zátanyi Sándor: A reformációkori csepregi kollégium (1557–1643). = Magyar Pedagógia, 1991. 3–4. sz. 215–230. p.

67 Kovács József László: Farkas Imre sopronkeresztúri és csepregi nyomdája. = Magyar Könyvszemle, 1973. 3–4. sz. 359–364. p. (A továbbiakban: Kovács, 1973.)

68 Dr. Dénes József szíves közlése.

69 Andreades Mihály, a collégium rectora 1606. november 14-én panaszkodott, hogy „midőn a templomot bekerítették, az iskola kertjét elfoglalták”, s más kertet kért helyette. Közli Payr Sándor: A Nyugat-dunántúli Enangélikus Egyházkerület története, Sopron, 1924. I. köt., 79. p.

70 Farkas, 1887. 120. p.

A templom közelében, a volt kastélyiskola épülete helyén állt a Nádasdyak (vár)kastélya. „Más helyszínek tapasztalata is arra utal, hogy a középkori kastélyok gyakran a középkori plébániatemplom közvetlen közelében, azzal szerves térbeli kapcsolatban épültek.”⁷¹ A kastély akkori erődítettségéről nem rendelkezünk adatokkal. Északról ezt is a Répce-ág határolta, melyhez két oldalról vizesárok csatlakoztak. Azt nem tudjuk, hogy a déli oldalán is volt-e vizesárok, de ott terült el a vízfolyással összeköttetésben levő Piharci-tó.⁷²

Az Alsóváros fő erőssége a Szent Katalin-templom volt, mely körül szintén temető terült el. Ezt is kőfallal vették körül. Az Alsóvárostól délnyugatra 10–15 perc járásnyira, a mezőn álló Boldogasszony-templom mellett is volt temető, melyet kőfal övezett.⁷³

Azt, hogy mennyi felfegyverzett csepregi vehetett részt a védekezésben, nem tudjuk. Bizonyára a vezetők, a négy ekkor létező céh egyes tagjai, az egyéb legények és fiatal férfiak egy része különböző helyekre nyilván be volt osztva a katonák mellé.

Csepreg 1621. évi feldúlását megörökítő versében az ismeretlen nevű deák azt írta, hogy „sok száz számú nép vala e helységben vidéki, s való. (...) (a)Az félelem miatt valának begyűlvén.”⁷⁴ E sorokból arra következtet-

hetünk, hogy a vidéki deákok és katonák mellett sok környékbeli lakos is a mezővárosba menekült a császáriak elől. A katonasággal is megerősített településen nagyobb biztonságban érezhették magukat, mint saját falujukban. A haderő összpontosítása viszont kijelölte az összegyülekező császári hadak támadásának következő célpontját.

nincs tudomásunk, viszont több másolat is készült róla, melyekről újabb és újabb átiratok születtek. Az 1744. december 19-én „Szala-Egerszegen íratott” példány szövegét „eredeti nyelven prózában ugyan, de az Író szavaival [nyomatásban] közli” Gyurkovits György a *Tudományos Gyűjtemény* 1839. 23. évf. 9. füzet 65–71. p. Tanulmányunk írásakor ezt használtuk. A Régi Magyar Költők Tára XVII. sz. 8. köt. (Szerkesztő: Stoll Béla, Bp. 1976.) 551. oldalán olvashatunk a több mint 123 évvel az eredeti után készült versmásolatáról is. A szerző e gyűjteményes mű 258–273. oldalán rekonstruálta a verset az 550–580. oldalon elemzett kilenc, és az ezek közül a három teljes terjedelmében közölt változat alapján. Ezek zöme különböző közgyűjteményekben, illetve a lent is említett könyvekben elérhető. Stoll Béla szerint az egerszegi kézirat a legrégebbi másolat a fellelhetők közül, de szövege eléggé összekevert a többi, a másolók által javított szövegekhez viszonyítva. (<https://szovegtar.iti.mta.hu/hu/muvek/bethlen-g%C3%A1bor-kor%C3%A1nak%C3%B6lt%C3%A9szet/Agszete/Megtekintve:2023.marcus.15>) Mi elsősorban az alábbi másolatokat vettük figyelembe:

Az 1758-ban írt *Historia Evangelica* című kézírásos mű szintén megőrizte a verset. A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött munkából Rajczy Mária Mechtilda másolta le, és közreadta doktori disszertációjában: Csepreg irodalmi múltja és népköltészeti hagyományai. Rajczy több változatot is tanulmányozott, s szerinte is „feltételezhető, hogy néhánynak a verselését hozzáértő kéz modernizálta”. A mű a *Soproni Szemle* különnyomataként 1943-ban jelent meg, reprintben kiadva Csepreg, 1997.

1828-ban a vers egyik kéziratát Baráth Sámuel németre fordította a locsmándi (ma Lutzmannsburg, Ausztria) evangélikusoknak. E változat prózában beszél el a közeli Markflecken Schapring (Csepreg mezőváros) szomorú pusztítását. A kéziratot Ritter Heinz locsmándi helytörténész bocsátotta rendelkezésemre.

Drinóczy György csornai kanonok: *Böngészet Sopron vármegye ismeretéhez* című 1830–1847 között készített kézirat munkáját a Soproni Levéltár őrzi. E mű is prózában és rövidítve szintén a vers

71 Garázda kastély Istvándiban <https://dnaploja.wordpress.com/> (Megtekintve: 2023. április 18.)

72 Farkas, 1887. 15. p.

73 Az 1663. évi kanonika vizitáció a Szt. Miklós-, a Szt. Katalin-templom és a Boldogasszony-templom körüli temetőt és kerítést is említi. Azok nyilvánvalóan már 1621-ben is megvoltak. Varga Ferenc, volt simasági esperes, korábban csepregi káplán szíves közlése.

74 Az 1621. évi csepregi vérengzést és dúlást legrészletesebben szemtanúként egy, a mezővárosban tanuló, ismeretlen nevű deák örökölte meg: Chepreg Városának Lengyelek és Horvátok és több kegyetlen Nemzetek által lett keserves (máshol: siralmas) romlásáról írt, több mint száz versszakos (a különböző másolatokban 103–113 között változik) históriás énekében. A mű eredeti kéziratának hollétéről

A csoportosuló ellenség szándékát Horváth Bálint alispán szerette volna kipuhatólni. Január 7-én felderítőket küldött Lakompakhoz, ahonnan „nyelvvel” tértek vissza. Az elfogott fiatal zsoldostól azonban semmit nem tudtak meg, „mert angliai fi, németül sem tud igen sokat”. Január 8-án az alispán végváriakat küldött a Csepreggel szomszédos Szakonyba. Az e napon írt leveléből azt is megtudhatjuk, hogy mind a hajdúk, mind a végbeliek igen panaszkodnak a nagy fizetetlenség miatt. (A hajdúk kilenc hónapja, a végváriak három éve alig kaptak hópénzt.) „Az hajduság olyan nyomorult állapottal vagyon, hogy egy bocskor bőrt nem vehet. Az katona lovát meg nem patkoltathatja, ruhátalan. Eledelére valót semmit nem vehet, az szegénységtől kell

együk – nem megnevezett – másolata alapján ismerteti az 1621 januárjában Csepregen történt eseményeket. Más, jelentős Sopron megyei Nádasdy-birtokoknál is megemlíti az 1621-ben történt pusztításukat. A Drinóczy által leírtakat összefoglalva ismerteti a dúlást a *Magyar Sion* 1865. évi számában (752. p.) Fábíán István: *A csepregi plébánia* című cikkében. Őt azért említjük, mert nála szerepel nyomtatásban a dúlás kezdő napjaként 1621. január 6-a úgy, hogy Drinóczy csak Boldogasszony havának kezdetét írta művében, napot pedig nem.

A históriás ének Répcelakon található változatát 1862-ben másolta Salai Eszter. E példányt Biczó Ferenc répcelaki helytörténeti kutató volt szíves rendelkezésére bocsátani.

A verset teljes terjedelmében nyomtatásban először Farkas Sándor közölte 1887-ben megjelent monográfiájában. Az általa használt szakonyi kézirat másolási ideje nem ismert. Több sorában is azonos vagy hasonló a répcelakival, s mindkettő régiesebb szövegű, mint a Rajczy által közreadott változat.

Payr Sánor *Egyháztörténeti emlékek* című dokumentumgyűjteményében tíz különböző kéziratból megállapított és helyreállított verset közöl, de az más, mint a Stoll Béla által rekonstruált.

Az egyes változatok stilisztikailag különböznek, a másolás során felcserélődtek, kimaradtak verssorok, sőt versszakok is. Egyes, főleg régies szavakat rosszul olvastak, elírtak, modernizáltak. Viszont tartalmilag, a véres események és egyéb történések megőrkítésében nem térnek el egymástól, s ez tükröződik a prózában írtakban is.

elvennie, mert nem élhet az szélel.” A másik problémája, hogy „az gyalogságnak sem porok, sem golyóbisok nincsen, (...) ha az szükség kívánja is, nem tudnak mivel szolgálni.” Sürgeti a főurat, hogy indítsa el már Lengyel Boldizsárt a végváriakkal Kőszeghez. Onnan vele és a soproniakkal „egyetértve mind Rohonc felé, mind pedig egyebütt vigyázhatnánk”.⁷⁵

A császáriak időközben közel kétezer fő katonaságot vontak össze,⁷⁶ s január 8-án meg is indultak. A hosszan elnyúló sereget mind a soproni, mind a lékai felderítők megfigyelték. Sennyey szokatlanul rövid levelében az alábbiakat írta január 8-án Batthyánynak: „Minden igyekezetek ide mi reánk volt, de (...) megváltoztatták akarattjokat, és oda az mi szegény földünkre indultak, álguykkal taraczkokkal, porral és lövő szerszámmal. Nem oly nagy erővel volnának...”⁷⁷

Marthonfalvy István Lékáról január 8-án írt leveleiből a Póka Andrásához, az ekkor Szalónakon tartózkodó lovassági tiszthez küldött írása maradt fenn. Ebből tudjuk, hogy „Az Német Hadnak az eleje Kallastrom (Borsmonostor – ma Klostermarienbergr, Ausztria) táján vagyon”, a vége pedig Kőhalmon (ma Répceköhalom–Dér föld – Steinberg–Dörfel, Ausztria). „Taraczk is három vagyon velek. Lajtoriaék szekérral vannak. Mi Szándékok és mely felé akarnak ki ütteni nem tudhattyok.” A lengyelek Nagybaromnál (ma Großwarasdorf, Ausztria) gyülekeztek.⁷⁸ Az útvonalból látható, hogy Locsmánd (ma Lutzmannsburg, Ausztria) mezőváros

75 Horváth Bálint 1621. január 8-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 19.815. sz.

76 Telekesi Török János 1621. január 9-i levele Lengyel Boldizsárhoz és Batthyány II. Ferenchez. – MOL i.h. 49.813, 49.814. sz.

77 Sennyey Gáspár 1621. január 8-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 42.699. sz.

78 Martonfalvy István 1621. január 8-i levele MNL OL Batthyány Miss. 30.457. sz.

keresztül Zsira-Salamonfa (ma Zsira része) irányába tartottak. Innen folytathatták tovább az utat Felső- és Alsószakony, majd Csepreg felé, de elkanyarodhattak volna Kőszeg vagy Újkér és Iván irányába is (e két utóbbi település is a Nádasdy-birtokhoz tartozott). A sereg Csepreg felé ment tovább.

A Nádasdy- és Batthyány-birtokok elleni 1621. januári hadjáratban részt vett Johann Georg Zinner császári tisz. Az 1621. február 8-án Lipót főherceghez írt leveléből több részletet megtudunk a résztvevő császári egységekről.

Zinner kétfászlónyi lovassal Hainburgból érkezett. Brucknál (az ausztriai Bruck an der Leitha határ melletti település) csatlakozott hozzájuk a beteg de Dour ezredes 22 zászlónyi lovaskatonája. A közvetlenül Collalto alá rendelt egységek Bécsújhelyről indultak. Az új százsz lovasság Borostyánkőből és az uradalom falvaiból, az Aldobrandini vezette nehézlovasság az alsó-ausztriai Kirchschatzlachból, Krumpáról (ma Krumbach, Ausztria) és Markt Aspangról érkezett a gyülekezési helyre, ahol csatlakozott hozzájuk az Esterházy-bandérium is. A Nagybaromban csoportosuló lengyel zsoldosokat Locsmándnál sorolták be a seregbe.⁷⁹

Collalto katonái a január 8-áról 9-ére virradó éjszakát Locsmándon, Zsirán, Gyülevizen (ma Zsira falu része), Salamonfán, Gyalókán, s esetleg Felső- és Alsó-Szakonyban tölthették. Közeledtük hírére még 8-án az este vagy az éjszaka folyamán Horváth Bálint az összegyűlt Bethlen-párti katonaság egy részével elvonult Rohoncra. Az erőviszonyok ismeretében nem kockáztatta meg az ütközetet és a várható vereséget a jóval nagyobb létszámú, jobb fegyverzetű, tapasztalt és harcedzett zsoldosokból álló

császári sereggel.⁸⁰ Hada másik része viszont Csepregen maradt. Ezek az egységek a következők voltak: a 73, Sopronból ide küldött lovas, akik feltehetően a Lócs felőli kapunál (a mai Bognár Ignác utcánál) és annak környékén helyezkedtek el. Feltehetőleg a Sopron–Szakony felőli kapunál és a kastélyban tartózkodtak a Nádasdy-bandérium katonái. A mezővárosban voltak a portális katonaság Vas és Sopron vármegyei tagjai Kisfaludy Balázs alispán és Szántóházy Ferenc jegyző vezetésével. Közülük is lehettek a kapuknál, a kastélyban, valamint az alsó és a felső templom kerítésénél, valamint a toronyban.⁸¹

A katonaság egy részének elvonulását látva, és az előző napok eseményeiről terjedő hírek miatt a mezőváros lakói s az ide menekültek már bizonyára az este és az éjszaka folyamán kezdtek behúzódni a templomokba, illetve többen már akkor kimehettek az erdők közelében levő szőlőkbe. A deák versében említi, hogy az alsó templomba a szegénység sok jót behordott.⁸² Ezt akkor, amikor már nyakukon volt az ellenséges katonaság, nyilván nem teheték volna meg.

Csepreg ostroma

Az események ismertetése előtt le kell szögeznünk, hogy Csepreg 1621. évi feldúlása január 9–12. között történt. Zavodszky György naplójában (1586–1624) és Kazy Ferenc történetíró (1695–1759) *Historia regni*

79 Gindely, 1890. 268. p., Jobbágy János 41. sz. jegyzetben szereplő levelei, Martonfalvay előző levele.

80 Jobbágy János január 11-i levelében írja Batthyány II. Ferencnek, hogy (a január 10-ről 11-ére virradó) éjjel érkeztek Bálint uram emberei Rohoncra sietéssel puszkaporért.

81 A soproni katonákra vonatkozóan: Sennyey Gáspár 1621. január 12-i és 17-i levele Batthyány II. Ferenchez. A Nádasdy-bandérium és a portális katonaság elfogott vezetőit felsorolja Telekesi Török János 1621. január 10-én Batthyányhoz írt levelében: MNL OL Batthyány Miss. 42.700, 42.702 és 49.815. sz., illetve Pethő, 1753. 192. p.

82 Az ismeretlen nevű deák verse: Farkas, 1887. 125. p.

Hungariae ab anno seculi decimi septimi primo, ad annum ejusdem-seculi trigesimum septimum (A magyar királyság története a tizenhetedik századtól a század harminchetedik évéig) Tyrnaviae (Trencsén), 1737 című munkájában 1620. december elejére teszi a csepregi tragédiát.⁸³

Az ismeretlen nevű deák históriás énekének általunk megismert három legrégebbi másolatában, valamint a Drinóczy György tanulmányozta és kivonatolta régi példányban csak 1621 Boldogasszony havát említik – nap nélkül. A dúlás kezdő napjaként január 1. a répcelaki változatban, 6-a (Vízkereszt napja, mely valamennyi keresztény felekezet egyik legnagyobb ünnepe!) a Magyar Sion 1865. évi számában (752. p.) Fábíán István: *A csepregi plébánia* című cikkében szerepelt először. Tőle vehette át Farkas Sándor, aki a *Tudományos Gyűjteményben* közölt Gyurkovits-tanulmányt, valamint Drinóczy munkáját is ismerte, s az általa közölt szakonyi változatnak is csak a címében van a nap írva. Ezért feltételezzük, hogy valamelyik másoló a könnyen megjegyezhetőség kedvéért tette január 1-re, illetve 6-ára a dúlás kezdő napját.⁸⁴

Payr Sándor *Egyháztörténeti emlékek* című dokumentumgyűjteményében a vers tíz különböző kéziratból megállapított és helyreállított változatát közli. Nem tudjuk, hogy az általa ismert tíz szövegből hányban volt nap is írva. A nemzeti múzeumban, mely az egyik legrégebbi az általa is megismertek között, nem szerepel konkrét nap. Ez Payrnak sem tűnt fel, s egyéb műveiben is január 6-át említi a dúlás kezdő napjaként.⁸⁵

Nagy László hadtörténész levéltári források alapján január 11-re datálta Csepreg feldúlásának időpontját. Ő viszont nem ismerte Telekesi Török János leveleit, valamint a deák versét sem. Ezért nem beszél a többi napról tanulmányában.⁸⁶

Mankóbüki Horváth Bálint Csepregen írt levele egyértelműen bizonyítja, hogy január 8-án még itt állomásoztak a Bethlenpárti végváriak. A soproni és lékai felderítők ezen a napon figyelték meg az ellenséges haderő elindulását. A Telekesi Török János szombathelyi főkapitány által Csepregbe küldött lovasok január 9-én szinte belebotlottak a mezővárost dúló-fosztogató lengyelekbe. Felderítő tevékenységüket január 10-én, az ellenállás megszűnése után fejezték csak be.⁸⁷

Az események időbeli elhelyezéséhez megjegyezzük, hogy január 9-én a Nap kel 7 óra 31 perckor, nyugszik 16 óra 12 perckor. A világosság kezdete és vége, mely a komolyabb harci cselekmények szempontjából ekkor még fontos volt, bő fél órával megelőzi, illetve követi a leírt időpontokat.⁸⁸ Azt is feltételezzük, hogy 1621 januárjának nagyobb részében enyhe volt az időjárás. Hideg idő nagyobb mennyiségű hóval a leírt mozgásokat és hadicselekményeket lényegesen megnehezítette volna.

A Collalto vezette császári sereg, az előző napi teleholdat⁸⁹ kihasználva, már hajnalban felvonult a mezőváros ellen. Egyik kisebb egységük 1621. január 9-én virradatkor a Szakony–Sopron felőli kapunál „nagy rikkoltással”, dobpergéssel, trombitaharsogással, a muskétákból az első golyókat kilöve

83 Farkas, 1887. 118–119. p.

84 L. 65. sz. jegyzet és Farkas, 1887. 123. p.

85 E művek: Az evangélikus Csepreg pusztulása. = Protestáns Szemle, 1898. 209–227. p. (A továbbiakban: Payr, 1898.); A soproni evangélikus egyházközség története I. köt., Sopron, 1917., A dunántúli evangélikus egyházkerület története, Sopron, 1924.

86 Nagy, 1960. 92–93. p.

87 L. 66., 68. és 69. sz. jegyzet, valamint Telekesi Török 1621. január 9-i és 10-i levelei Baththyány II. Ferenchez és Lengyel Boldizsárhoz MNL OL Baththyány Miss. 49.813-49.816. sz.

88 Csillagászati évkönyv 1994. Bp., 1993. 10. p.

89 Zombori Ottó, a budapesti Uránia Csillagvizsgáló korábbi vezetőjének szíves közlése.

A Szent Katalin (alsó) -templom ma

indíthatta a támadást. Ez a „dandárjuk” a városon kívül maradt, feltehetően azzal a céllal is, hogy lekösse a védelem közelben levő fő erőit, s ha Sopronból vagy máshonnan a vármegyéből segítség jönne, azt feltartóztassák.⁹⁰ A kapunál levő őrség sokáig védekezhetett. A városközpontban, a felső templomnál és a kastélyban levők közül szükség esetén mehettek segíteni e közeli bejáráshoz. A császáriak zöme a Lócsa felőli kapunál Alsóvárosra támadt, s részben levágta, részben kiszorította a településről a Sennyey által küldött katonákat. Így a soproni lovasok egy része el tudott menekülni

az Acsád–Sárvár irányába vezető úton, s onnan mentek haza.⁹¹ A zsoldosok egy része a Hosszú utca folytatásán, a mai Dózsa utcában a menekülők után eredt. Az Alsóvároson keresztül nyomuló császáriak akit:

„Háznál avagy utcán, kertben megkaphattak,
Azontul mingyárást reája tódultak,
Levagták, de előbb sokat megkínóztak.”⁹²

Több egységük az alsó templomot zárta körül, s „ostromlá, feldulá miként egy bar-

⁹⁰ A támadás kezdete a vers összes változatában hasonló szövegű. A kapun kívüli dandárt említi: Telekesi Török János 1621. január 9-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 49.814. sz.

⁹¹ Sennyey Gáspár 1621. január 12-i és január 17-i levelei Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 42.700. és 42.702. sz.

⁹² Az ismeretlen deák verséből: Rajczy, 1943. 55. p.

langot”.⁹³ A bent levők nyilván védekeztek, ha ostromra volt szükség. Sem a kerítés, sem a kapu nem jelenthetett akadályt a sokat tapasztalt katonáknak. Mivel ellenállást tanúsítottak, kegyetlenül lemészárolták a védőket és az ide menekülteket.

„Ebben az egyházban annyi bő vér vala,
Mely az embernek az inát éri vala,
Mert az ellenség ott senkit nem szán
vala,
Az vérontásukban gyönyörködik vala”
– írta a deák.⁹⁴

Akik felmenekültek a toronyba, azokat kegyelmet ígérve lehívták, és egy házba zárták őket.

„Ottan csak egy kevés kis idő elmúlva,
Minden egytül egyig lőnek levágotva.”⁹⁵

A holttestekből máglyát raktak, a templomot pedig kifosztották. Ezt követően a Felsővárost szállták meg, és a felső templomot kezdték ostromolni – olvasható a vers általunk ismert összes változatában.

Még tartott Alsóváros elfoglalása, amikor az őrizetlenül hagyott Szombathely felőli kapun a Póka Bálint vezette szombathelyi lovas felderítők a mezővárosba érkeztek. Megütköztek a közelében fosztogató-zsákmányoló lengyelekkel, akik kiszorították őket a településről. Nem mentek messzire, hanem igyekeztek kikémleni az ellenség nagyságát, és a városból kimenekült polgároktól is informálódtak a történekről. „Iszonyú hallani, mit cselekeznek szegény csepreghy várossal” – írta jelentésük alapján Telekesi Török János Batthyány II. Ferencnek. A Lengyel Boldizsárhoz e napon küldött

Fotó a felső templom tornyáról, melyen ma is megvannak a lőrések helyei

levelében még több részletet leírt az első napon történekről: „Valahol mit találnak az városban, mindent elvisznek... Az szégyenséget az kiket hol kaphatnak le vágják... Azt is beszéllették a polgárság nekik, az kik a városból hozzájok kiszalattak, hogy csecsemő gyermeket, az kiket magok látták vagyon több száznál, az kiket földhöz verték azt mind.”⁹⁶

A lovasok csak „esteni hét óra tájban érkezének” vissza Szombathelyre. Elindulásukkor a felső templom ostroma még tartott. Csak másnap visszatérve tudták meg, s írta meg jelentésük alapján Telekesi Török Batthyánynak, hogy „megvették az öregbik

93 Uo.

94 Az ismeretlen deák verséből: Farkas, 1887. 126. p.

95 Uo.

96 Telekesi Török 1621. január 9-i levelei MNL OL Batthyány Miss. 49.813-49.814. sz.

klastromot, többet vágtak le benne öt vagy hatszáznál⁹⁷

Johan Georg Zinner császári tiszt a következőket írta a felső templom ostromáról: „(...) a templom meg volt erősítve, és benne 800 alattvaló, zászlójukkal együtt, akik nyolc órán keresztül védekeztek (...) Mivel nem akarták magukat megadni, öt Collalto-lövészt agyon is lőttek és 25-öt megsebesítettek, a katonák a rohamlétrákat a temetőbe átdobták, azokon a templomba jutottak, bár a toronyban levők erősen tüzeltek.”⁹⁸ A deák többek közt az alábbiakat írta a felső templom ostromáról:

„Itten a piarcsi templom kerítését,
Ostromolják szörnyen benne való népét,
És környül fogták az Répcze víz mellékét...

És az szegény község belül megrémül-
vén...
Szót ad ki nekik, csak hogy kegyelem
légyen:
Meggzúnik belől is az lövés eképpen.”⁹⁹

Forrásainkból látható, hogy itt volt a leg-hosszabb ideig tartó ellenállás. Collalto zsoldosai csak az est sötétjében tudták elfoglalni a templom erős kerítését. Hamarosan a templomba is behatoltak, és megkezdték a szörnyű öldöklést. Hiába könyörgött térdén állva a

„biráknak serege...
...ottan kegyelem senkinek nem lenne...
Benne levő népet, oh jaj, mind megölék,
Öreget, férjfiat, s asszonyt itt nem nézék
Gyenge gyermetskéket s szüzeket spék-
kelék.”¹⁰⁰

97 Telekesi Török január 10-i levele Batthyány II. Ferrenchez. MNL OL Batthyány Miss. 49.815. sz.

98 Gindely, 1890. 268–269. p.

99 Az ismeretlen deák verséből: Farkas, 1887. 127. p.

100 Az ismeretlen deák verséből: Rajczy, 1943. 56. p.

Vértanúsorsra jutott a tudós, felsőtemp-
lomi prédikátor, Zvonarits Imre is, aki a kó-
rusban „imádkozék, s bátorítá nyáját”.¹⁰¹

Legyilkolták a templom padlására me-
nekülőket is. A toronyban levőket itt már
meg sem próbálták lecsalogatni, meggyúj-
tották a faszerkezetet. A nagy hőségben
nemcsak az emberek égtek meg, de még
a harangok is „semmivé levének”.¹⁰²

A nagy öldöklést Zinner is elismerte,
még ha szépített is rajta: majd(nem az ösz-
szes férfiakat (akik az isten()házában voltak)
leütötték, és ebben a kálvinista templom-
ban() szörnyen garázdálkodtak.¹⁰³

Valószínű, hogy még az első nap levágták
a császáriak a deákokat is. Ezt a vers vala-
mennyi változata említi. A Farkas által kö-
zöltből úgy tűnik, mintha egy részük a tem-
lomban lett volna. A répcelaki változat
szerint az iskolából szorították ki őket,
a Gyurkovits által ismertetett szerint viszont
oda szorították be őket. Rajczynál a lengyelek
és a kozákok elállták az iskolaajtót.

„Ékes éneket vélük elmondátá,
Először; s’ azután őket mind le-vágá.”¹⁰⁴

Hírmondó szerencsére maradt közülük.
Megsebesült az iskolamester, Galgóczi Ma-
tula Miklós és az alsó templomi lelkész,
Crucius (Keresztúri) Mihály is. Életüket
nagy summa pénzért megmenthették, de
könyveiket szétszaggatták, elégették.¹⁰⁵

101 Uo.

102 Uo.

103 Gindely, 1890. 268–269. p. A kálvinistának írt templomból arra következtetünk, hogy a császári zsoldosok közt levő evangélikusok (a szász herceg és a Königsberg báró birtokairól jövő katonák) miatt azt mondhatták a németeknek, hogy reformátusok ellen harcolnak Csepregen.

104 Az ismeretlen deák verséből: Rajczy, 1943. 56. p.

105 Ezt valamennyi változat név nélkül említi. Galgóczi Matula Miklósról I. Zoványi: Protestáns egyháztörténeti lexikon, Bp. 1977. 210. p. Keresztúri Mihályról: Keveházi László: Mi történt 375 éve Csepregen? In: Csepreg 1621–1996. Ev. Sajtóosztály Bp., 1996. 22. p.

Nem tudjuk, hogy a Nádasdy-kastélyban levők 9-én este, vagy 10-én délelőtt adták-e meg magukat. Egyetlen forrásunk sem beszél a kastély ostromáról. Azt biztosnak vehetjük, hogy a felső templommal egyidőben azt is körülzárták. Valószínű, hogy a történetek után a bent levők alkudozni kezdtek, s életben maradásuk és az épület épségben hagyása fejében meghódoltak. Telekesi Török János leírja az elfogott tisztviselők nevét: Kisfaludy Balázs alispán, Szántóházy Ferenc jegyző és Nádasdy Pál két familiárisa: Czimber János és Szentgyörgyi Gábor. Egyikük valószínűleg Nádasdy csepregi ispánja, másikuk feltehetően a Nádasdy-bandérium vezetője volt.¹⁰⁶ A vármegyei vezetők nevét Pethő Gergely is említi, megjegyezve, hogy „a jámbor császár hamar el-bocsáttatá őket.”¹⁰⁷

Az ellenállás megtörése után felerősödött a zsákmányolás és a nők megbecstelenítése. A felső templom oltárát „elrontották, mert pénzt ott kerestek”. A templom kriptájában „egy uri embernek az holt testét fölásták”, ott is zsákmányt reméltek. A halottakról leszedték a ruhát és a cipőt, a sebesültektől és elfogottaktól pénzt követeltek életük meghagyásáért. Sok polgártól, homlokukat „kötéllal körbe kötve”, s azt fával összeszorítva próbálták kicsikarni, hogy hová rejtették értékeiket. Másokat lábuknál fogva kerékre kötözték fel, s lelógó fejüket és testüket „meleg kemencével perzselék.”¹⁰⁸

„Asszonyi rendet ők hol találhatának,
Kik az lengyeleknek kezekbe jutának:
Tisztességeikben mind megrontatának..

Tíz és tizenegy esztendő kis leányok
Ezektől szűzen meg nem maradhatának.”¹⁰⁹

106 Telekesi Török 1620. január 10-i levele Batthyány II. Ferenchez MNL OL Batthyány Miss. 49.815. sz.

107 Pethő, 1753. 192. p.

108 Az ismeretlen deák verséből: Rajczy, 1943. 56–57. p., de ezek a többi változatban is szerepelnek.

109 Az ismeretlen deák verséből: Farkas, 1887. 130. p.

A kegyetlen fosztogatás és bujálkodás három nap és három éjjel tartott. Közben „bor, búza és barom juta mind prédára”.¹¹⁰ Zinner levele szerint a hadjárat során körülbelül 5000 darab marhát elhajtottak, ezeket az ezredek között szétosztották.¹¹¹

Csepreg pusztulása 1621-ben. Zichy Nándor másolata „az Országos Képtár metszetyűjteményében levő eredeti után”¹¹²

Január 12-én felkerekedett a „győztes” had. A várost még búcsúzóul felgyújtották, s a nagy prédával, köztük a lengyelek által elhurcolt fiatal nőkkel,¹¹³ elvonultak. Egyik csoportjuk Tömörd-Kőszegpaty-Ludad (ma Gyöngyösfalu része),¹¹⁴ a másik egységük Peresznye felé.¹¹⁵ Az utóbbiakból nyilván Borsmonostor (ma Klostermariaberg) felé leváltak a nagy zsákmány jelentős részét a várakba szállítók-hajtók. A két irányba

110 Farkas, 1887. 132. p.

111 Gindely, 1890. 268–269. p.

112 Varga Ottó: Magyarország története. Bp., 1895. 599. p.

113 Az ismeretlen deák verséből: Farkas, 1887. 132. p., ill. A nők elhurcolását 1.: Batthyány II. Ferenc 1621. március 21-i levele Thurzó Imréhez. In: Gr. Batthyány József köpcsényi levéltárából Szilágyi Sándor közleményei: Történelmi Tár, 1888. 621. p.

114 Rajky Imre 1621. január 13-án Batthyányhoz küldött levelében említi, hogy Horváth Bálint felderítői 12-én a Gyöngyös mellett Ludadnál látták vonulni a német hadat. MNL OL Batthyány Miss. 39.177. sz.

115 Lengyel Boldizsár 1621. január 13-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 27749. sz.

távozó császáriak Rohonc környékén egyesültek.

A császáriak távozása után Csepregen
„Az rejtkehelyekről előjött özvegyek
Az holttestekre leborulnak szegények”.

Majd elhantolták – s közben megszá-
molták – a halottakat:

„Az kiknek testeik eltemettetének
Tizenkétszáz s huszonhárman ők levének.
De hol vannak azok, kik tűzzel veszének.”¹¹⁶

Tehát az 1223 megszámlált áldozaton felül lehettek azok, akiknek testét az alsó templomnál feldarabolták és elégették, s talán azok is, akik a felső templomnál a toronyban megégtek. Bizonyára voltak olyanok is, akik később haltak bele sérüléseikbe. A megsebesültek és elhurcoltak számáról nincs adatunk.

Horváth Bálinthoz 1621. január 17-én küldött levelében Sennyey Gáspár az alábbiakat írta a Csepregen történekmekkel kapcsolatban: Ha lett volna elég katonája, a császáriakat „az quartérokban föl hevítettem volna és nem hattam volna egybe csoportozni, és gyalázatunkra sem lett volna az nagy ártatlan gyermekeknek kegyetlen halálok és vér ontások. Gondolhatja Kegyelmed, mennyi szűzeket, menyecskéket meg fertőztetnek, le is vágtanak. Az mint hallom az mennyi testet föl találhattanak, vagyon 13 száz öregestül apróstud.” Ez az információ hitelesíti az ismeretlen nevű deák adatát.¹¹⁷

Bethlen Gábor 1621. február 10-én a szultáni udvarban tartózkodó követeihez írt levelében az alábbiakat közölte a Csepregen elkövetett vérengzéssel kapcsolatosan: »(...)

túl a Dunán Csepreget égették el, Collalto, melyben – bizonyosan mondják – 2000 lelket vágtak le és égették meg, az terhes matronák méhéből 82 idétlen gyermeket vagdaltak ki, praedicátorokat levágtak, az tanulóifjakat megégették”.¹¹⁸ A Nagyszombatban tartózkodó választott király információi már nem olyan pontosak, mint a szemtanúké és a híreket első kézből szerzőké. A meggyilkoltak számát azért is nagyíthatta, mert a töröktől segítséget remélt a császáriak elleni harchoz.

Az áldozatok eltemetésének helyéről egyetlen forrásunk, még a vers sem szól. Nyilván azért nem, mert többségüket, ha tömegsírokba is, az akkori temetőbe hantolták el. Ezek pedig, mint a település védelmi rendszerének ismertetésénél kiderült, a templomok körül voltak. A legyilkoltak többsége csepregi volt, de jelentős lehetett a vidéki száma is (itt tanuló deákok, a védekezésben részt vevő katonák, Csepregbe menekült környékbeliek).

Az évszázadok folyamán a tömegsírok lassan feledésbe merültek. Ebben szerepe lehet annak, hogy Nádasdy III. Ferenc 1643. évi katolizációja után (ezt később említjük) jobbágynak és tisztségviselőnek követnie kellett urukat. Aki erre nem volt hajlandó, távoznia kellett a mezővárosból. Evangélikus vallású személy nagyon kevés maradhatott a településen. Másrészt az is közrejátszott a felejtésben, hogy a 18. század végén a templomok körüli temetkezés Csepregen is megszűnt, s az új temető a városon kívülre került.¹¹⁹

A mezővárostól keletre az 1500-as évek első évtizedeiben még létezett a Szentkirály nevű falu, melynek temploma körül szintén

116 Az ismeretlen deák verséből: Rajczy, 1943. 56. p.

117 Sennyey levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 42.701. sz.

118 Makkai László: Bethlen Gábor emlékezete. Bp., 1980. A Helikon Kiadónál megjelent nagy méretű könyvben: 134. p., az Európa Kiadónál megjelentetett kis méretűben pedig: 303. p.

119 Farkas, 1887. 395. p. és 404. p.

temető volt. A törökök 1532. évi hadjáratakor ez a falu is elpusztulhatott, vagy az idő tájt elpusztásodott. Csak a malma maradt meg, s a falu helyén egy major. Temploma összedőlhetett vagy lebontották, mert a köveit széthordták.¹²⁰

Szentkirály faluról a csepregiek lassan elfeledkeztek. Egyszer csak nagy mennyiségű emberi csont került felszínre az egykori falu templom körüli temetőjéből. Valaki úgy magyarázta, hogy azért van itt a sok emberi csont, mert ide temették a nagy csepregi vérengzés áldozatait. Ebből keletkezhetett a szájhagyomány, melynek előzményeit a Nyalkáról ide került káplán, Farkas Sándor, Csepreg mezőváros első történetírója nem ismerte. Ezért a mártírok elhantolásáról azt írta a szóbeszéd alapján 1887-ben (tehát 266 évvel a szomorú események után): a „hagyomány szerint mind az 1223-an egy sírban volnának eltemetve valahol a szentkirályi major előtt emelkedő domborulaton, a Répcze kanyarulata körül”. Mivel ez több mint száz éve nyomtatásban is olvasható, sokak szerint ennek így kell lennie. Ezek az embertársaink nem gondolnak bele, miért kellett volna a kilométerekre levő csepregi templomoktól (ott feküdt a legtöbb holttest) igavonó barmok nélkül (azokat a császáriak mind elhajtották) a szentkirályi major közelébe temetni az áldozatokat? Ha valamiért (de miért?) a városfalon kívülre kellett volna elhantolni őket, sokkal közelebb is találtak volna megfelelő helyet, s arról írt volna a deák, említene levél. A szóbeszéden kívül azonban más forrás az áldozatok állítólagos szentkirályi eltemetéséről a mai napig nem került elő.

120 Az 1990–1991. évi szentkirályi ásátás vezetője, Sosztarits Ottó régész szíves közlése, illetve Kiss Gábor – Sosztarits Ottó: Csepreg–Szentkirály. In: Kiss Gábor: Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei. Szombathely, 2000. 25–33. p.

Még folyt Csepreg kifosztása, amikor Sopron és Nádasdy Pál követei megjelentek Borostyánkőn báró Kőnigsberg Lajosnál. Az evangélikus, de császárpárti főúr Esterházyhoz hasonlóan főmegbízottként egyezkedhetett a II. Ferdinánd hűségére visszatérni akarókkal. A küldöttek jelezték a bárónak, hogy „Nádasdy Pál, valamint Soprony városa is készek nekünk hódolni” – írta a Kőnigsberggel történő személyes találkozás után a császár 1621. január 13-án Esterházy Miklósnak.¹²¹ Ez egyelőre csak taktikai lépésnek bizonyult. A következő hónapok eseményei azt mutatják, hogy mind Sopron, mind Nádasdy Bethlen pártján maradt Collalto május–júniusi hadjárataig. Akkor viszont tényleg behódoltak.¹²²

A Batthyány-birtokok dűlása és a visszavágás

Collalto katonái 1621. január 13-án Rohonc kőfalai mellett „sok ingerlődésekkel elmenvén Hodászra (ma Városhodász – németül: Markt Neuhodis Ausztriában) szállottanak”. A császári hadvezér quartért kért Horváth Bálinttól a seregnek, de nem kapott. Az alispán január 15-én már a következőkről tudósította Batthyányt: „Nagyságod jószágainak megesék, Hodászt, Szabart (ma Zuberbach, Ausztria), Szent Mihályt (ma Großpetersdorf, Ausztria), Méremet (ma Miedlingsdorf, Ausztria), Kulchiár falut (ma Allersdorf, Ausztria) mind elégeték” a császáriak.¹²³ Majd Vörösvárott (ma Rotenturm

121 II. Ferdinánd levelét közli Galántai, 1863. p. 171. Kőnigsberg bécsi útjáról Jobbágy János 1621. január 11-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 22.333. sz.

122 Nagy, 1960. 96–98. p.

123 Horváth Bálint 1621. január 14-i és 15-i levele Batthyányhoz MNL OL Batthyány Miss. 19.816, 19.817. sz.

an der Pinka, Ausztria) szálltak meg.¹²⁴ Szalónak (ma Stadtschlaining, Ausztria) védelmét irányító mankóbüki Horváth Ferenc tudomása szerint a császáriak a csémiek (ma Schandorf, Ausztria), a hodásziak, a kéthelyiek (ma Neumarkt an der Tauchenbach, Ausztria) és a drumolyiak (ma Drumling, Ausztria) marháit elhajtották.¹²⁵ Zimányi Vera a következőkben összegezte a rohonc–szalonaki uradalom ekkori (és az 1621. év későbbi)¹²⁶ veszteségeit – egyrészt Batthyány II. Ferenc 1622. március elején készítettett összeírása, melyben falvanként rögzítették a jobbágyok veszteségeit, másrészt az 1622-es dicajegyzék alapján: egész Vas megyében a rohonc–szalonaki (és a körmendi) uradalmak pusztultak el legjobban a hadjárat[ok] alatt. A portákat össze sem írták, és az egész települést „combustának”¹²⁷ minősítették Alhau, ... Drumoly, Incéd, ... Hodász, ... és Szabar községekben... és csak 1 vagy 2 portát írtak össze ... Nagyszentmihályon..., ahol a többi ház elégett.¹²⁸

Illik Péter az állatállományban történt károokra következtetett az előző összeírások és az 1634/1636. évi urbáriumban szereplő adatok összehasonlításával – „feltételezve, hogy az 1634/36. évi állatállomány hasonló volt az 1622-eséhez: a falvak lábasjóságainak átlagosan 39,3%-át rabolták el... Zabarból szinte a teljes nagyállatállományt elvitték...

124 Horváth Ferenc és Rajky Imre levele Szalónakról Batthyány II. Ferenchez. 1621. január 16. MNL OL Batthyány Miss. 19.949. sz.

125 Horváth Ferenc 1621. február 1-i levele MNL OL Batthyány Miss. 19.920. sz.

126 Collalto 1621. januári hadjárata után májusban újra támadt, s a hónap végén Kőszeg után Rohonc és Körmen is a császáriak kezébe került, Német-újvárt és Szalónakot viszont nem tudták elfoglalni. Majd a júliusi ellentámadás után Batthyány csapatai Körmenet és Rohoncot visszafoglalták, Kőszeggel viszont már nem boldogultak.

127 Felégettettnék.

128 Zimányi Vera: A rohonc–szalonaki uradalom és jobbágyosága a XVI–XVII. században. Bp., 1968. 21. p. (Az idézetben csak a Collalto téli hadjárata idején károsodott településeket hagytuk meg.)

Másik két falu, Csém és Drumoly is komoly károkat szenvedett, innét is elvitték az állomány túlnyomó részét.¹²⁹ A károk értékelése és a következő években a törökök által a muraközi Batthyány-uradalmakban elkövetett hasonló cselekményekkel összehasonlítva Illik Péter megállapítja, hogy a „Batthyány-uradalmakban mintegy két és fél év alatt keletkezett károk alapvetően anyagi károk, emberhalált, illetve emberrablást nem jegyeztek le, ami némiképp természetes, hiszen az elkövetők német császári csapatok voltak”.¹³⁰ A harmincéves háború egyéb véres eseményeit (pl. Magdeburg feldúlása) ismerve nehéz elképzelni, hogy az előző hetekben a Sopron vármegyei Nádasy-birtokokat, köztük Csepreg mezővárost feldúló és felégető császári zsoldosok a Batthyány-uradalmak elleni bosszúálló 1621. évi téli hadjárat során emberéletben ne tettek volna kárt, illetve legalább a köztük levő hírhedt lengyel–kozák zsoldosok ne hurcoltak volna el nőket. Igaz, erről az említett településeken nem maradt feljegyzés.

Mankóbüki Horváth Bálint alispán mellé január közepén Rohoncra érkeztek Palotai Ferenc alkapitánnyal a veszprémi várkatonák, a többi végvári pedig Lengyel Boldizsár pápai kapitány vezetésével Monyorókerék (ma Eberau, Ausztria) környékéről Szombathelyre vonult.¹³¹ Gercsey Pál és Széchy Mihály a hónap közepén Kőszegre vezette lovasságát.¹³² Ezzel

129 Illik Péter: Kártételek a Batthyány-birtokon „az rebellio alatt” (1619–1622.) (Továbbiakban: Illik, 2006.) In: Tanulmányok évszázadok történelméből. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna, Piliscsaba, 2006. 113–133. p.

130 Illik, 2006. 132. p.

131 Horváth Bálint 1621. január 14-i és 15-i levele Batthyányhoz – MNL OL Batthyány Miss. 19.816, 19.817. sz.

132 Gercsey Pál 1621. január 13-i és Horváth Péter január 19-i levele Batthyányhoz, ill. Horváth Péter január 20-i levele bátyjához, Horváth Bálinthoz. MNL OL Batthyány Miss. 15.967, ill. 20.271 és 20.272. sz.

egyidőben Sopronba is megérkezett Óváról 200 gyalogos.¹³³

Ezt hírül vehette Collalto is, mert január 16-án estefelé 60 muskétást Vörösvárott hagyott utóvédnek, „az töb(b) had mind prédástul, marhástul fel költözöt(t) Rödönbe (ma Riedlingsdorf Ausztriában) és Pinkafeldre (magyarul Pinkafőre)”.¹³⁴ E települések már Königsberg báró borostyánkői zálogbirtokán feküdtek. Majd a szász herceg több száz katonájával Pinkafőn maradt, a többiek Borostyánkőn vagy Stájerországon és Alsó-Ausztrián keresztül visszatértek téli szállásaikra.¹³⁵

Horváth Bálint a Rohoncról „Vasárnap délben” – ez január 18-a lehetett¹³⁶ – írt levelében arról tájékoztatta Batthyányt, hogy „az végbeliek mind megindultak Szombathelytől... az gyalogot Incédre (ma Dürnbach Ausztriában) kültik elöl”. Az alispán korainak tartja az elindulást, mert még nincsenek meg a kalauzai.¹³⁷ Az útvonalból látható, hogy az ellenség nyomába eredtek. Január 30-án Bethlen Gábor már azt írta Thurzó Imrének, „hogy az ellenség (Bécs)Újhelyen (Wienerstadt, Ausztria)... és Lánzséron (ma

Landsee, Ausztria) belül az hegyek közé” szállt. Január 24-én „Veresvár (ma Rotenturm, Ausztria) nevű várát megadván”. Innét tovább mentek a végváriak a Königsberg-birtokra. Pinkafő elfoglalása után Stájerországba ütöttek be, három város lakóit „levágták, a városokat elégették”.¹³⁸ Visszafordulva marhákat is hajtottak magukkal, melyekből a rohonc-szalónaki uradalom több falujának jobbágyait is kárpóolták a császáriak által elvett állatokért.¹³⁹

A Bethlen-pártiak egyik csoportja az Esterházy-birtokra támadhatott. Erről levelekben nem olvashatunk, de Sennyey január 19-én célzott rá, hogy a közelben a császárnak alig van hada, „ezekkel bírnánk, ha egyet akarnánk fogni”. A levélből érződik, hogy ő is parancsot kapott a császári terület megtámadására. Viszont a következő, január 29-én kelt levelében nem írt az itteni eseményekről.¹⁴⁰ Az ismeretlen nevű deák viszont Esterházyt okolja a Csepregen törtétekért, és az ő birtokainak kárát is említi versében:

„Lánzsér lakóinak nem lett volna vesztek...
Meg nem égtek volna az te [mármint Esterházy] faluid is,
Most jobb állapottal volna az Lánzsér is.”¹⁴¹

Nilvánvaló, hogy a lánzséri vár ostromával meg sem próbálkoztak, de az uradalom faluinak egy részét kifosztották és felgyújtották. Bár az is lehet, hogy mindez nem most történt, hanem a lakompaki csata idején,

133 Sennyey Gáspár 1621. január 17-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 42.702. sz.

134 Horváth Ferenc és Rajky Imre 1621. január 17-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 19.950. sz.

135 Jobbágy János 1621. január 22-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 22.334. sz.

136 Lengyel Boldizsár Szombathelyről 1621. január 24-i levelében az aznap esti várható kiindulásról írt Batthyány Ferencnek. MNL OL Batthyány Miss. 28.752. sz.

137 Az időpont Szentpétery I: A kronológia kézikönyve, Bp. 1985. 172. p. és Horváth Bálint vasárnap délben Rohoncról írt levele (mely a végváriak Szombathelyről történt elindulásáról beszél) – található: Batthyány-Strattmann Múzeum, Körmend 485. sz.; Lengyel Boldizsár az 1621. január 24-én Batthyányhoz írt levelében az aznap esti elindulásról tudósított. MNL OL Batthyány Miss. 28.752. sz.; Sennyey január 29-i leveléből nem derül ki semmi a császáriak elleni akcióról.

138 Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Közreadta Szilágyi Sándor. Bp., 1879. 233. p. Idézi: Makkai: Bethlen G. i. m. 134. p., ill. 303. p.

139 Horváth Ferenc 1621. február 1-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 19.920. sz.

140 Sennyey Gáspár 1621. január 19-i és 29-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 42.703 42.704. sz.

141 Farkas 1887. 133. p.

A lánzséri vár ma (<https://varlexikon.hu/lanzser>)¹⁴²

s a deák arra gondolt az idézett sorok leírásakor.

A bosszú az árulókra is kiterjedt. Nádasdy Pál 1621. január 24-én információt kért Batthyány Ferenctől, hogy miért dúlták fel a főkapitány emberei a tulajdonában levő Malomházát (ma Kroatisch Minihof, Ausztria), s ottani szervitorának, Récsey Bálintnak kastélyát, s hajtották el nevezett és a jobbágyok marháit.¹⁴³ Ime a főgenerális így büntette meg az ellenséget támogató, kalauzó Nádasdy-alattvalókat is.

S mi történt Csepregen a vérfürdő áldozatainak elhantolása után? Forrásaink nagyon szűkszavúak. A városi jegyzőkönyvekből 1622 decemberéig, a két új harang felszenteléséig (mindkettő a felső templomba

került) semmi említésre méltót nem talált Farkas Sándor. Azt viszont megtudjuk tőle, hogy a város polgármestere túlélte a vérengzést, s ő intézte a harangok öntését.¹⁴⁴

Nádasdy Pál nyilván juttatott élelmet a kifosztott és felégetett települései életben maradt lakóinak, s biztosíthatott anyagot is házaik újjáépítéséhez. A károk helyreállítása lassan haladhatott. Csepreg mezővárosban 1622-ben az adóösszeírók mindössze 88 házat említenek. Ugyanakkor desertát (elégett, lerombolt házat) 122-t számoltak. Ténylegesen ennél legalább százal több lehetett az elpusztult épületek száma, hiszen az előző összeíráskor több mint 300-ról tettek említést.¹⁴⁵

A megölt lelkész helyére 1621. június 21-én Csepregbe került egy másik tudós

142 A légifotót készítette: László János (Civertan Grafikai Stúdió).

143 Nádasdy Pál 1621. január 24-i levele Batthyány II. Ferenchez. MNL OL Batthyány Miss. 32.810. sz.

144 Farkas, 1887. 137. p. és 380. p.

145 Dicális adóösszeírás 1622. MNL OL 1453 és 1521.

lelkész, Lethenyi István.¹⁴⁶ Egyetlen forrás sem beszél arról, hogy a mezőváros feldúlása során történt-e valami Farkas Imre nyomdájával. Csak feltételezhető, hogy kár érte, hiszen 1625-ig nem jelentetett meg új könyvet. Akkortól viszont 1643-ig folytatta működését, és legalább 28 könyvet adott ki a mezővárosban.¹⁴⁷ Lassan a kollégium is újjáépült, és ismét benépesült. Annyira, hogy Kiss Benedek püspök a sárospataki református főiskolához hasonlóvá szeretne volna fejleszteni épületében és tanári karában egyaránt. E célra meg is kezdte az adományok gyűjtését.¹⁴⁸ A terv megvalósulását azonban keresztbe törte Nádasdy (III.) Ferenc rekatolizálása, melyet 1643. november 25-én a csepregi felső templomban jelentett be. A mezőváros polgárainak – ha nem is azonnal, de – követniük kellett földesurukat. Ez nem ment simán, de az már egy másik történet.¹⁴⁹

A földesúr és tisztviselői a megölt, eltávozott polgárok helyére újakat telepítettek a helységbe. Nádasdy Ferenc 1658. évi urbáriumában újra több mint 300 családot írtak össze Csepregen.¹⁵⁰ Az eltelt évtizedek során a mezőváros kiheverte a nagy vérveszteséget, de a rekatolizálást követően híres iskolája megszűnt, a nyomda elköltözött. A következő évszázadokban gazdaságilag továbbra is fontos szerepet töltött be a térségben. A Mária-kultusz erősödésével

a városon kívül található Boldogasszony-templom, melyet nem érintettek az 1621. évi események, zarándokhellyé vált.

Összefoglalás: A harmincéves háború elején Bethlen Gábor erdélyi fejedelem az evangélikus csehek és szövetségeseik megsegítésére a királyi Magyarország északnyugati részére vonult. Az országrész protestáns főurai, a vármegyék, illetve a városok zöme, továbbá a várak magyar katonái a fejedelem pártjára álltak az ellenreformációt támogató II. Habsburg Ferdinánddal szemben. A csehek és szövetségeseik veresége után a császár felszólította az elpártoltakat a hűségére történő visszatérésre. Mivel ez nem valósult meg, 1620 végétől kezdődően megtorló akciókra került sor a Nyugat-Dunántúlon a Nádasdy- és a Batthyány-uradalmak települései ellen. Ennek során 1621. január 9. és 12. között az evangélikusok itteni központjának számító Csepreg mezőváros jelentős részét elpusztították, válogatás nélkül több mint 1200 személyt meggyilkoltak, „bor, búza és barom juta mind prédára”. A fejedelem és a vele kitartók ellenállása és sikerei az év végén a mindkét fél megelégedésére megkötött nikolsburgi békéhez vezettek.

146 Pukler Zoltán Szemelvények Csepreg vallástörténetéből. Csepreg, 2019. 32.p., ill. Payr, 1898. 226. p.

147 Rákóczy Beáta: A csepregi nyomda története a XVII. században. Szombathely, 1980. Kézirat, 51 lev. és Kovács, 1973. szerint azokban az években is kiadhatott kalendáriumokat, melyekből nem maradt példány.

148 Payr, 1924. 83–84. p.

149 Payr, 1924. 84–86. p., ill. C. Harrach Erzsébet – Kiss Gyula: Vas megye műemlékei. Szombathely, 1983. 91. p.

150 Nádasdy (III.) Ferenc 1658. évi urbárium. Farkas, 1887. 195–206. p.